

Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Yönünden Manisa'nın Bir Destinasyon Olarak Değerlendirilmesi¹

Ayhan Yıldız²

Özet

“Destinasyon” kavramı pek çok farklı anlam içermekte olup bu nedenle kapsamlı ve standart bir tanım yapmak güçtür. Genel anlamıyla destinasyon; bir kişinin gittiği ya da bir şeyin gönderilip alındığı yer olarak ifade edilir. Turizm destinasyonu ise turistlerin sıkça ziyaret ettiği, doğal veya kültürel çekiciliklere sahip, tarihî önemi bulunan, doğal ya da sonradan oluşturulmuş güzellikleri, eğlence alanları, ibadethaneleri ve konaklama imkânlarıyla öne çıkan; kültürel ve doğal açıdan zengin şehir, kasaba, köy veya ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada Manisa ili, turistik bir destinasyon örneği olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Manisa'nın mevcut turistik değerlerinin envanterinin çıkarılması ve bu değerlerin turizm potansiyelinin değerlendirilmesidir. Manisa, Ege Bölgesi'nin iç batı kesiminde yer almakta olup doğal ve beşerî turizm kaynakları bakımından oldukça zengindir. Ancak bu potansiyele rağmen şehirdeki turizm faaliyetleri yeterince gelişmemiştir. Turizmin gelişmemesinin temel nedenleri arasında Manisa'nın turizm potansiyelinin yeterince fark edilmemiş olması, tanıtım ve yatırım eksiklikleri, konaklama alanındaki yetersizlikler ile ulaşım ve erişilebilirlik sorunları yer almaktadır. Araştırma alanının turizm özelliklerine ilişkin elde edilen veriler nitel niteliktedir. Bunun nedeni, bölgede turistik değer taşıyan birçok unsurun henüz turizme tam anlamıyla kazandırılmaması ve bu nedenle nicel veri tutacak bir kurumun bulunmamasıdır.

- 1 Bu araştırma, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği ABD'nda dönem projesi olarak yazılmıştır.
- 2 İngilizce Öğretmeni, Sakarya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Sakarya-Türkiye, ayhan_yildiz_45@hotmail.com, Orcid Id: 0009-0006-2921-5568

1. Giriş

Kültürel miras, genellikle somut ve somut olmayan olarak iki ana kategoride ele alınır. Bu kategoriler, insanların geçmişten gelen değerleri, gelenekleri ve anlam sistemlerini içerir. Somut kültürel miras, elle tutulabilir ve fiziksel olarak algılanabilir nesneleri ifade eder. Bu nesneler genellikle belirli bir topluluğun veya toplumun tarihini, sanatını, mimarisini yansıtan objelerdir ve örnekler şunları içerebilir (Metin Basat, 2013);

- Tarihi binalar ve anıtlar
- Sanat eserleri ve el sanatları ürünleri
- Kitaplar, el yazmaları ve antik yazıtlar
- Müzelerde sergilenen eserler
- Arkeolojik kalıntılar
- Geleneksel kıyafetler ve süs eşyaları

Somut olmayan kültürel miras, maddesel olmayan ve genellikle topluluklar arası bilgi, gelenek ve pratikleri kapsar. Bu tür miras, belirli bir topluluğun kültürel kimliğini şekillendiren değerleri yansıtarak, insanlar arasındaki bağları güçlendirir. Örnekler şunları içerebilir (Metin Basat, 2013);

- Geleneksel müzik, dans ve ritüeller
- Dil ve sözlü gelenekler
- Mitoloji, efsaneler ve hikayeler
- Geleneksel el sanatları ve zanaatlar
- Toplumsal ritüeller ve kutlamalar
- Yemek kültürü ve geleneksel tarifler
- Toplumsal normlar, değerler ve ahlaki kodlar

Her iki tür kültürel miras da toplumların kimliklerini oluşturur, geçmişlerini korur ve gelecek nesillere aktarır. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) gibi kuruluşlar, dünya genelinde önemli kültürel mirasları tanımlar, korur ve değerlendirir. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın etkili bir şekilde yönetilmesi, koruma, tanıtmaya ve sürdürülebilirliği sağlama amacını taşır. Bu, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde çeşitli stratejiler, politikalar ve yönetim yaklaşımları gerektirir. Somut kültürel miras yönetimi şunları kapsamaktadır (Kuşçuoğlu & Taş, 2017);

- **Koruma ve Restorasyon:**Tarihi binalar, anıtlar ve arkeolojik sitelerin korunması, restorasyonu ve bakımı için uzman ekipler ve yönetim planları gereklidir.
- **Müze Yönetimi:**Müzeler, somut kültürel mirası sergileyen önemli kurumlardır. Nesnelerin korunması, sergilenmesi, envanterlenmesi ve araştırılması müze yönetimi içinde önemli rol oynar.
- **Eğitim ve Farkındalık:**Toplulukların ve ziyaretçilerin kültürel miras hakkında eğitilmesi ve farkındalıklarının artırılması, somut mirasın değerini korumak açısından önemlidir.
- **Zoning ve Planlama:** Tarihi bölgeler ve korunan alanlar için özel planlama ve kullanım düzenlemeleri oluşturarak yapılaşmanın kontrol edilmesi.
- **Teknolojik Uygulamalar:** Güncel teknolojiler, örneğin dijital haritalama ve 3D modelleme gibi araçlar, somut kültürel mirasın belgelenmesi ve korunması için kullanılabilir.

Somut olmayan kültürel miras yönetimi ise şu başlıklardan oluşur (Kuşçuoğlu & Taş, 2017);

- **Dil Koruma ve Geliştirme:** Somut olmayan kültürel mirasın birçoğu dil üzerinden aktarılır. Dilin korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesi önemlidir.
- **Toplumsal Katılım:** Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği için toplulukların aktif katılımı önemlidir. Geleneksel etkinliklere, festivallere ve ritüellere toplulukların dahil edilmesi.
- **Eğitim ve Geçiş:** Somut olmayan mirası yaşlı nesillerden genç nesillere aktaracak eğitim programları ve mentorluk sistemleri kurulması.
- **Dokümantasyon ve Arşivleme:** Somut olmayan kültürel mirası belgelemek ve dijital arşivler oluşturmak, gelecek kuşaklara aktarılabilirliği artırır.
- **Kültürel Politikalar:** Somut olmayan kültürel mirasın korunması için ulusal ve uluslararası düzeyde kültür politikalarının geliştirilmesi.

Her iki tür kültürel mirasın yönetimi, multidisipliner bir yaklaşım ve sürdürülebilir bir strateji gerektirir. Ayrıca, toplulukların ve uzmanların işbirliği ve katılımı önemli bir rol oynar.

1.1. Araştırmanın Amacı

Manisa ili, Türkiye'nin batısında Ege Bölgesi'nde yer almakta olup somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları bakımından önemli bir çeşitliliğe sahiptir. Bu çalışma, Manisa'nın sahip olduğu kültürel miras unsurlarını belirlemeyi ve bu unsurların turizm potansiyeline katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Somut kültürel miras; şehirde bulunan tarihi yapılar, arkeolojik alanlar, anıtlar, müzeler ve sanat eserleri gibi fiziksel varlıklardan oluşmaktadır. Somut olmayan kültürel miras ise gelenekler, sözlü anlatımlar, müzik, dans, el sanatları ve festivaller gibi kuşaktan kuşağa aktarılan unsurları kapsamaktadır. Bu bağlamda Mesir Festivali, Gördes halısı, geleneksel düğün uygulamaları ve çeşitli yerel eğlenceler somut olmayan kültürel mirasa örnek olarak gösterilebilir. Manisa merkezi ve ilçeleri, geçmiş dönemlerden günümüze taşıdığı kültürel izlerle zengin bir mirasa sahiptir. Ancak ildeki somut ve somut olmayan kültürel mirasın tanıtımına yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu durum, Manisa'nın sahip olduğu kültürel değerlerin turizm açısından tam anlamıyla değerlendirilmesini engellemektedir. Bu araştırmanın temel amacı, Manisa ilinin turizm potansiyelini ortaya koymak ve turizmin gelişmesiyle birlikte kentte meydana gelebilecek olumlu sosyo-ekonomik etkileri analiz etmektir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye'nin batısında, Ege Bölgesi'nde yer alan Manisa; tarihi, kültürel ve doğal değerleri bakımından zengin bir kenttir. Şehir, sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları sayesinde önemli bir turizm destinasyonu potansiyeli taşımaktadır. Manisa'nın gerek kültürel miras bakımından zengin oluşu gerekse ulaşım olanaklarının elverişli olması, kenti turizm açısından avantajlı konuma getirmektedir. Bununla birlikte, Manisa hakkında yapılan akademik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Kentte ziyaretçilere sunulan turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi, hem ziyaretçi sayısının hem de geceleme konaklama sürelerinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Manisa ve ilçelerinin pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması, bu bölgenin turistik cazibeye dönüştürülmesi açısından değerli bir fırsat sunmaktadır. Ancak kente gelen turistlerin büyük çoğunluğunun kısa süreli veya günübirlik turlarla Manisa'yı ziyaret etmesi, ayrıca kentin somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının yeterince tanıtılmaması, Manisa'nın turistik bir destinasyon olarak hak ettiği ilgiyi görememesine neden olmaktadır. Bu durum, Manisa'ya yönelik ziyaretlerin çoğunlukla il merkeziyle sınırlı kalması veya yalnızca birkaç ilçeye yönelmesiyle de kendini göstermektedir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı, Manisa ili sınırları içerisinde yer alan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını belirlemek ve bu kültürel değerlerin Ege Bölgesi turizm potansiyeline katkılarını incelemektir. Çalışmanın odağını, Manisa'daki tarihi ören yerleri ile geleneksel kültürel öğeler oluşturmaktadır. Dönem projesinin hazırlanma sürecinde belge tarama tekniği kullanılmış; veri toplama kapsamında sözlü kaynaklar, yüzey araştırmaları ve konuya ilişkin yayımlanmış süreli yayınlar incelenmiştir. Araştırma konusunun gastronomi, arkeoloji ve tarih gibi birden fazla disiplinle ilişkilendirilmesi nedeniyle disiplinlerarası bir metodoloji benimsenmiştir.

2. Literatür Taraması

2.1 Turistik Bir Destinasyon Olarak Manisa İli

İnternet kullanımının günlük yaşamda yaygınlaşması, turistlerin bilgiye erişim biçimlerini, seyahat planlama süreçlerini ve ziyaret ettikleri yerleri başkalarıyla paylaşma yöntemlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, ülkeler ve turizm bölgeleri son yıllarda destinasyon tanıtımına daha fazla önem vermekte ve bu amaçla belirli bütçeler ayırmaktadır. Turizm sektöründeki faaliyetlerin büyük bölümü destinasyonlarda gerçekleşmektedir. Destinasyon, genel anlamıyla turistlerin seyahat etmek amacıyla belirledikleri yer veya ziyaret etmek istedikleri bölge biçiminde tanımlanabilir. Destinasyon pazarlaması, ziyaretçi sayısını artırmak amacıyla bir kasaba, şehir, ülke ya da bölgenin tanıtımına yönelik planlı faaliyetleri kapsamaktadır. Destinasyon pazarlamasının gelişimi, turizm sektörünün büyümesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Markalaşma sürecini etkili tanıtım stratejileriyle destekleyen destinasyonların, rakip destinasyonlara göre istihdam yaratma, farkındalık oluşturma ve ekonomik büyüme gibi alanlarda daha fazla avantaj elde ettiği belirtilmektedir (Gedik, 2021).

Dünya turizminde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan yeni eğilimler, turizm pazarlamasını uluslararası bir boyuta taşımıştır. Ülkelerin tanıtımı kapsamında yeni destinasyonların öne çıkarılması, turistik ürün çeşitliliğinin artmasına katkı sağlamıştır. Tarihi ve doğal güzellikleri ile dünyanın sayılı destinasyonları arasında yer alan Türkiye, sahip olduğu doğal zenginlikler ve bölgesel çeşitlilik sayesinde uluslararası turizmde dikkat çekmektedir (Davras & Uslu, 2019). Destinasyon kavramı çok yönlü bir anlam yapısına sahip olup tek ve standart bir tanım yapmak güçtür. Genel anlamıyla destinasyon, bir kişinin seyahat ettiği veya bir şeyin gönderildiği ve alındığı yer olarak ifade

edilmektedir. Turizm destinasyonu ise; doğal veya kültürel çekiciliklere, tarihi değerlere, doğal yahut yapay güzelliklere, eğlence alanlarına, ibadethanelere ve konaklama olanaklarına sahip; turistler tarafından sıkça ziyaret edilen ülke, şehir, kasaba ya da köy gibi yerleşim birimlerini kapsamaktadır (Gedik, 2021).

“Destinasyon” kavramı köken açısından incelendiğinde, sözcüğün Fransızcadan Türkçeye geçtiği görülmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK, 2017) destinasyonu “varılacak yer” biçiminde tanımlamaktadır. Alan yazında ise kavram; çekim yeri, turizm bölgesi ya da turistlere deneyim sunan ülke, şehir, kasaba ve köy gibi belirgin coğrafi alanlar olarak kullanılmaktadır. Buna ek olarak destinasyon, ülkeden küçük fakat bir ülkedeki birkaç şehirden daha büyük olabilen; insan hafızasında belirli bir imajla yer etmiş, markalaşmış ulusal bir alanı da ifade edebilmektedir. Önemli turistik çekiciliklere, gelişmiş ulaşım olanaklarına, festival ve karnaval gibi çeşitli etkinliklere ve yeterli coğrafi kapasiteye sahip bölgeler destinasyon kapsamında değerlendirilmektedir (Davras & Uslu, 2019).

Dünya turizm organizasyonu, yerel turizm destinasyonlarını, destek hizmeti ve cazibe merkezi olarak kabul etmektedirler. Turizm kaynakları ve ürünleri fiziksel bir alan olarak tanımlanmaktadır. Başarılı turizm destinasyonu, diğer destinasyonlara göre bölgeye gelen ziyaretçilerin olumlu izlenimlerini, kişi başına yapılan harcamanın miktarını, destinasyona tekrar ziyaret için gelinme olasılığını değerlendirmektedir. Coğrafi alanın turistik destinasyona sahip olabilmesi için belirleyici etken büyüklüğü, coğrafi sınırı değil turistleri çekebilmesi ve gelen misafirlerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesidir. Belirli bir turist kitlesine hitap edilir ve bölgenin tanıtımı yapılır (Gedik, 2021). Bir alanın başarılı bir destinasyon sahası olarak kabul edilmesinin birkaç temel şartı vardır ve bu yer için ilk olarak bakılacak özellikler şunlardır (Gedik, 2021):

- İlk olarak gelen turistlerin konaklama, yemek, dinlenme gibi temel ihtiyaçları karşılanır.
- Destinasyonda ki yerlerin ziyaret edilmesinin yanı sıra bu çevreye bağlantılı ulaşım altyapısının da yeterli olması sağlanır.
- Seyahat firmaları ve acenteler tarafından oluşturulan paketlerin tam uygulanması ve geliştirilerek devam etmesi temin edilir.
- Belirli bir turistik destinasyonda konaklama boyunca misafirlerin yararlanabileceği tüm aktiviteler planlanır.

2.2. Kültürel Miras Kavramı

Kültür, genel olarak insanlığın doğa karşısındaki mücadelesi sonucunda ortaya çıkan maddi ve manevi birikimlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bir yaşam biçimi niteliği taşıyan kültür, toplumları birbirinden ayıran temel unsurlardan biri olup, ilgili toplumun karakteristik özelliklerini yansıtır. Tarihsel süreç içerisinde üretilerek kuşaktan kuşağa aktarılan ve hem maddi hem de manevi nitelikler içeren kültür, aynı zamanda bir toplumun varlığının sürdüğünün de göstergesidir. Toplumlara özgü kültürlerin yalnızca yazılı ve sözlü ürünlerden ibaret olmadığı; toplum üyelerinin benimsediği, uyum sağladığı örf ve adetlerin de toplumsal kimliğin şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlendiği ifade edilmektedir.

Kültür denildiğinde akla gelen ilk unsurlar örf ve adetler olmakla birlikte, sanat, müzik, mimari, dans ve resim gibi alanlar da kültürün temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan tüm gelişmeler, toplumlarda belirli bir kültürel birikimin oluşmasına katkı sağlamış ve bu birikim zamanla kültürel miras niteliği taşıyan deneyimlere dönüşmüştür. Kültürel birikim, kentlerin kimliğini ve gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Kültürel miras ise tüm kültürel değerlerin ve geleneklerin somutlaşmış hâlini ifade eder. Bilinçli bir kültürel koruma anlayışı sayesinde kültür, genç kuşaklara aktarılmakta ve böylece varlığını sürdürebilmektedir. Kültürel korumanın temelinde, hangi değerlerin korunmaya değer olduğuna ilişkin bir değerlendirme bulunmaktadır. Bu değerler genel olarak taşınır ve taşınmaz kültürel varlıklar olmak üzere iki ana kategori altında sınıflandırılmaktadır.

Kültür ve kültürel miras toplumun kaynağıdır. Bu bakımdan kültürel eser ortaya çıktığı dönemin de aynı zamanda kaynağıdır. Toplamların tarihinin aktarılmasında önemli rol oynayan kültürün korunması insanlık tarihinin de korunması anlamına gelmektedir. Ev sahibi olan toplum, kültürünü diğer toplumlardan gelen insanlara tanıtmaya ev sahibi toplum için bir üstünlük kaynağı olarak görülmektedir. Bu durum da turizmin önemli Sosyo-kültürel etkileri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu anlamda turizm ve kültürel miras arasındaki bağıllık gün geçtikçe artmaktadır. Kültürel miras her geçen gün turizm gelişmesi için uygun ortamın hazırlanmasına destek olmaktadır. Sahip çıkılarak toplumun bir parçası olduğunda anlam kazanmaktadır (Köroğlu, 2018).

Kültürel varlıklar arkeolojik, etnografik, tarihi eserler ile mimariyi temsil eden nesnelerden oluşmaktadır. Kültürel miras, geçmiş yaşantı ile ilgili somut bilgileri aktaran anlamlı belgelerin başında gelmektedir. Kültürel miras toplumsal refahın önemli bir parçasıdır. Ve genel olarak sosyal, kültürel,

ekonomik kalkınmanın yakından ilişkili olduğu bir alandır. Kuşaktan kuşağa gelerek aktarılan kültürel eserler o toplumun zenginliği olarak kabul edilmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal olarak anlam yüklendiği için korunarak, geçmişten aktarılan insan iletişiminin ve davranışlarının izleri, ifadeleri kültürel mirasın tanımı içerisinde yer almaktadır. Geçmişte, yakın geçmişte ve yaşanan günümüzde halkın varoluşunun yaratıcı etkisi, ülke ve insanların başarı, inanç ve ifadeleridir. En genel anlamı ile kültürel miras geçmiş nesillerden meydana gelen kuşaklara arasında da aktararak devam eden bir mirastır (Köroğlu, 2018).

2.3. Somut Kültürel Miras Kavramı

Kültürel ve doğal miras, bir milletin değil aynı zamanda bir bütün olarak insanlığın paha biçilemez varlıkları arasındadır. Bu değerli varlıklardan birinin eksilmesi ya da bozulması dünyadaki mirasın yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu varlıkların istisnai niteliklere sahip olabilmesi için üstün evrensel değer olarak tanımlanmaktadır. Üstün evrensel değer en önemli etkisi kültürel ve doğal mirasın gelecek nesillere aktarılmasıdır. Dünya Mirası Sözleşmesinin 1. Ve 2. Maddelerine göre anıtlar; tarihi, sanat ve bilim açısından üstün evrensel değere sahip mimari eserler, arkeolojik alanlar, anıtsal heykel ve resim çalışmaları, arkeolojik nitelikteki unsur ve çalışmalar yazıt ve mağara konutları, doğa ve insanın birlikte oluşturduğu eserler somut kültürel miras olarak kabul edilmektedir (İsa & Dönmez, 2025).

2.4. Somut Olmayan Kültürel Miras Kavramı

Somut olmayan kültürel miras terimi, yeni bir disiplinin adı değildir. Mevcut olan bir disiplin için de yeni bir isim olarak da önerilmemiştir. Somut olmayan kültürel miras terimi, UNESCO'nun kültürel mirasın korunması ile ilgili yaptığı çalışmalardan doğmuştur. Terimin ortaya çıkışının UNESCO içerisinde de uzun bir serüveni vardır. 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesinde tanımı yapılan kültürel mirasın Korunması Sözleşmesinin hazırlanma gerekçesi adının belirlenmesinde etkili olmuştur. 1972 Sözleşmenin Kabulünden sonra UNESCO belgelerinde folklor, popüler, geleneksel kültür, maddi olmayan miras, sözlü ve somut olmayan kültür gibi terimler kullanılmıştır. Somut olmayan kültürel mirasın alanları şunları kapsar (Oğuz, 2013);

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dil ile birlikte sözlü gelenek ve anlatımlar; destanlar, efsaneler, fıkralar, halk hikâyeleri.
- Gösteri sanatları; karagöz, Hacivat, meddah, halk oyunu, kukla oyunu.

- Toplumsal uygulamalar, ritüeller, şöenler; söz, nişan, düğün, doğum, nevruz.
- Doğa ve evren ile ilgili uygulamalar; geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi.
- El sanatları geleneği; dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık...³

2.5. Manisa'nın Somut Kültürel Mirası

Sardes Antik kenti Bozdağ dağlarının uzantısı olan yüksek tepelerin Gediz ovası arasında Gediz nehri ile birleşerek Paktalos çayının doğusunda yer almaktadır. Sardes kenti ve bölge tarıma elverişli, zengin ormanlı, kentin yapımında da kullanılan mermer ocakları Paktolos çayının taşıdığı zengin yer altı kaynaklarından altın ile dönemin önemli eskiçağ merkezlerindendir. M.Ö. 6-7. yüzyıl geç Lidya döneminde taş ve kerpiçten oluşan kent duvarları akropolisin yamaç aşağı kuzey kısmından itibaren geniş bir alanı kapsamaktadır. Surların kuzeybatı tarafında batı sur kapısı adı verilen bölüm bulunmuştur. 10-18 metre genişlik ve 10-13 metre yükseklik ile Sardes surlarının Döneminin Mezopotamya ve Yakın Doğu şehirlerinde bulunan surlar ile benzer büyüklükte olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Lidya döneminde Sardes Bizans dönemine kadar genel olarak bu sınırlar içerisinde kalmıştır. Zaman içerisinde sur dışında yerleşimler de olmuştur. İşlik alanlar, pazar ve sanayi merkezleri, ibadet yerleri gibi. Uzun Lidya duvarının tamamı tespit edilememiştir. Ancak tespit edilen kısmı geç Bizans ve roma surları antik kentin sınırları hakkında bilgi vermektedir. Bugünkü antik kent sınırının içerisinde geçen batı-doğu yolunun o dönemde kral yolunun bir parçası olduğu bilinmektedir (Yegül, 2020). İnsanoğlu yaşamı boyunca karşılaştıkları zorluklardan, üzücü anlardan veya sevindirici olayların sonunda teşekkür etme, yardım isteme gibi duyguları nedeniyle inanacak içlerinde olan duyguları paylaşabilecekleri bir dini inanış benimsemişlerdir. Dünya üzerinde bulunan pek çok insan topluluğu ve pek çok dini inanış bulunmaktadır. Zaman içerisinde bu dini inanışların daha iyi ifade edilebilmesi için dini alanlar, ibadet yerleri yapılmıştır.

Topluluklar arası iletişim, savaş aynı coğrafi bölgeyi paylaşma gibi etkenler zamanla dinin birleştirici özelliği ile o bölgede yaşayan insanların çoğunluk inandığı din olmasını sağlamıştır. Bu inanılan dine yönelme ve o din için yapılan ibadet yerlerini ziyaret etme inanışlar gereği ziyaret etme isteği uyanmıştır. Kutsal görülen mekâna ziyaret etme gereklilik halini almıştır. Bu durum eski dönemlerden itibaren günümüze kadar getirilmiş

3 <https://karabuk.ktb.gov.tr/TR-195763/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html>

bir gelenektir. İnsanlar inanmış oldukları din ile ilgili kutsal alanları ibadet yerlerini ziyaret ettiklerinde yapmaları gereken bir sorumluluğun halledilmiş olması duygusu ile kendilerini huzurlu hissetmektedirler. Bazı insanlar dini ve ibadetleri hayatlarının merkez noktası haline getirmişlerdir. Hayata bakış açılarında yaşamlarının pek çok anında dualar ve ibadetler bulunmaktadır. Genel olarak ibadet kavramının içinde eski dönemlerde kurulmuş ancak bilinirliği uzun yıllar devam etmiş ibadet alanlarını ziyaret de bulunmaktadır (Aylan & Bildircin, 2024).

İnsanoğlu varoluşundan itibaren kendini ve çevresini anlamaya çalışmaktadır. Bu anlama sonrasında ise kendini koruma isteklerinin gerçekleşmesi için bir yol olarak kullanma eğiliminde olmuşlardır. Zaman içerisinde de süreç olarak insanoğlunu kendisinden daha üstün bir gücün himayesi altına girmeye ve dinlere olan bağlılığın da başlangıcını oluşturmuştur. İnanılan dinin gereklerini yerine getirerek himayesine ihtiyaç duyulan gücün memnun edildiği ve kişinin de bu mutluluk ile başına gelebilecek kötü olaylardan korunduğuna inanılmaktadır. Dinler tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanları manevi duygular ile seyahat etmeye, kutsal kabul edilen coğrafi bölgelere, tapınak ve ibadethanelere ziyaret etmeye teşvik etmişlerdir. Kutsal yerler toplumun dini yaşamlarında merkez insanın hayatında anlam kazanan yön, taraf olarak anlanmıştır. İnsanoğlu doğası gereği kutsal mekânlara karşı doğal bir çekim hissetmiştir. Hissedilen bu çekim zaman içerisinde o toplumun bir kültürü haline gelmiştir. Ülke toprakları içerisinde bulunan insanların dini inanışlarına göre gezip görme, ibadet etme olayına inanç turizmi denmektedir. Alternatif bir turizm türü olarak geçmiş dönemlerden günümüze kadar gelmiştir (Aylan & Bildircin, 2024).

Kavramsal anlam olarak inanç turizmi, temelinde inanç olan bu turizm çeşidi kökeni asırlar öncesine dayanan ve insanların kutsal mekânlara karşı olan ilgisi sonucunda oluşmuş bir turizm türüdür. İnanç turizmi literatür olarak çeşitli tanımlamalara sahiptir. Genel tanım olarak bir dine inanan insanların yaptıkları ziyaret yerlerinde yaptıkları aktiviteler bu turizmi oluşturmuştur (Aylan & Bildircin, 2024). Anadolu coğrafyası binlerce yıllık tarihinde pek çok kavim ve topluluğa ev sahipliği yapmış geniş bir coğrafyadır. Eski medeniyetlerin o dönemden günümüze kadar gelen ibadethanelerini barındıran bir coğrafyadır. Anadolu'da kurulan ve yıkılan her medeniyet inandığı din ile ilgili tapınak, sinagog, kilise, cami gibi ibadet mekânları inşa etmiştir. Eski dönemlerden itibaren günümüze kadar yapılan bu ibadethaneler inanç turizmini oluşturmuştur. Türkiye'de inanç turizmi için önemli mekânlardan birisi de Sardes Antik Kenti'dir. Sardes döneminde Lidya devletine başkentlik yapmıştır. Anadolu'nun en eski sinagoglarından

olan Yuhanna incilinde geçen, ilk yedi kiliseden birine ev sahipliği yapmış bir antik kenttir (Aylan & Bildircin, 2024).

Sardes Gymnasium'ı ve Sinagog'undan Bir Görüntü

2.6. Spil Dağı Milli Parkı ve Ağlayan Kaya Niobe

Spil Dağı Manisa il sınırı içerisinde yer alan önemli tarihi, kültürel değerlerden biridir. İncil'in vahiy bölümünde adı geçmekte olan yedi kiliseden üçü Manisa'da bulunmaktadır. Manisa içerisinde bulundurduğu bu eski

değerler ile adını geçmişten günümüze duyurmaya devam etmektedir. Spil dağı günümüzde milli park statüsünde olan bir dağdır. Milli park dahilinde Kybele kaya kabartması ve Tantalos kalesi Batı Anadolu antik dönemi için çok önemlidir. Dulkadın mağarasında Prehistorik yerleşimler döneminden buluntulara rastlanmıştır (Semenderoğlu, 2005).

Kent merkezi tarihi dönemlerde pek çok beylik ve devlete ev sahipliği yapmıştır. Bizans, beylikler, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine ait yapılar bakımından zengindir. Saruhan beyliğinin merkezi ve Osmanlı döneminde de şehzadeler şehri olarak tanınmıştır. Manisa'da görev yapan Merkez Efendi Türk tarihinde aktif bir role sahiptir aynı zamanda mesir şenliklerini kültürel bir kaynak değerine taşınmasında etkili olmuştur (Semenderoğlu, 2005). Manisa tarzını olarak tanınan ve zaman içerisinde Manisa ile bütünleşen Ahmet Bedevi Manisa için yerel bir kimlik değerindedir. Mitolojiye göre Spil dağına adını Kybele'den almıştır. Niobe ve Tantalos milli parkın unsurları içerisinde yer almaktadır. Ağlayan kaya olarak bilinen Niobe milli parkın içerisinde bulunmaktadır. Efsane olarak adını pek çok yerde duyduğumuz Atlantis, Spil dağına bulunduğu da söylenmektedir. Bu da dağın mitolojik olarak önemini arttırmaktadır. Parkın içerisinde bulunan sultan yaylasında Osmanlı döneminde şehzadelerin yaz döneminde konakladıkları düşünülmektedir. Atalan'ı yaylası için bugün milli park sınırı içerisinde bulunan en geniş saha alanıdır (Semenderoğlu, 2005).

Spil dağı milli parkında dağ potansiyeline göre olanaklar yetersiz ve eksik kalmaktadır. Dağcılık kaya tırmanışı, doğa yürüyüşü, yamaç paraşütü gibi aktiviteler başlıca etkinlikler arasında yer almaktadır. Mevcut rekreasyon alanları içerisinde en büyük olanı Atalanı'dır. Atalanı'nda günübirlik gezilerin yanı sıra konaklamalı geziler de yapılmaktadır. Kamp ve karavan alanı ve yaş kış hizmet veren bungalov ve dağ evleri hizmeti bulunmaktadır. Restoran ve kır kahvesi de verilen hizmetler arasındadır. Spil dağına giden yol güzergâhı boyunca mola ve dinlenme alanları da bulunmaktadır (Semenderoğlu, 2005).

Spil dağı milli parkı pek çok ekosistemi içerisinde bulundurmaktadır. Kitle turizmi uygulamaları yerine sürdürebilir turizm ve eko-turizm gibi doğal ortam için minimum baskı oluşturan küçük gruplar halinde yapılan etkinlikler milli park için daha uygun olacaktır. Eko-turizm daha çok koruma alanlarını kapsayan hassas ekosistemlere zarar vermeden o alanın gezip görülmesini hedeflemektedir (Semenderoğlu, 2005).

Ağlayan Kaya Niobe, Spil Dağı

2.8. Anemon

Anemon bitkisi, Ranunculaceae adı verilen bir familyadan kabul edilmektedir. Bu türün dünyada 120 ye yakın çeşidi bulunmaktadır. Süs bitkisi yetiştiriciliği bakımından en fazla tercih edilen türler arasındadır. Ülkemizde 8 türünün yetiştiği bilinmektedir. Ekonomik öneme sahip iki türünden ‘Yoğurtçuk’ olarak bilinen *A. Blanda* ihraç edilirken, Manisa Lalesi olarak bilinen, *A. Coronaria* bazı çiçekçilerde süs bitkisi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de doğal yayılışın göre dört rengi gözlemlenmektedir. Beyaz, pembe, kırmızı ve mor renkleri görülmektedir. Türkiye, Yunanistan, İsrail, Suriye’de ve Akdeniz iklim kuşağı üzerinde doğal yayılım göstermektedir. Uzunluğu 20-40 cm, çok yıllık otsu bir bitkidir.

Toprak yüzeyine yakın olarak maydanoza benzetilebilir. Her biri tek çiçeği taşıyan çiçek sapları vardır. Çiçek sapı çiçeğin tomurcuğunu koruma ile görevli genellikle üç parçalı yapraktan oluşur ve sapsızdır. Sonbahardaki ilk yağmurlardan sonra ilk yapraklar çıkmaya başlamaktadır. Çiçekler kış ortasına doğru aralık ocak ayında açmaya başlamaktadır. Bu çiçek açma nisan ayına kadar devam etmektedir. Ortalama 60 gün çiçeklenme süresi olan bu

bitkinin yaşam süresi 5-12 gün arasında değişmektedir (Arı, Akın & Akın, 2010).

Spil dağında gül şekline benzer bu laleler dikkat çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda bir devri açan Lale Devri Lalelerinin Spil dağından götürüldüğü rivayet edilmektedir. O dönemde Manisa Şehzadeler şehri olarak bilinmektedir. Laleler ufak ormanlık kenarlarında, dere tabanı düzlüklerinde doğal olarak yetişmektedirler (Demirözer, 2019). Günümüzde süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Üretimi Hollanda, Fransa, İngiltere, İtalya, ABD, İsrail'de yoğunluktadır. Bu nedenle 400 yıldan fazla süredir üretimi yapılmakta ve çeşitlendirilmektedir. Kültürü yapılan Anemonların gerçek kökleri Akdeniz ülkelerinde doğal olarak yetişmektedir. Bu doğal yetiştirme kesme çiçek ıslahında uzun yıllar materyal olarak kullanılmıştır (Arı, Akın & Akın, 2010).

Manisa Lalesi

2.9. Eski Gördes İlçesi Yerleşim Yeri

Eski Gördes yerleşimi diğer adı ile Julia Gordos, tarihi çeşme, tarihi Pazar yeri, Hacıhıdır Köprüsü, Eski Gördes Köprüsü, Kharakipolis antik kenti, Begel tarihi su değirmeni, Evciler köy mağaraları gösterilebilir. Julia Gordos, bugün ki Gördes yerleşiminin hemen yakınında yer almaktadır. Günümüzde birkaç aile dışında çoğunlukla terk edilmiş şehrin bulunduğu bir alandır. Yüzey kısımdaki tarihi kalıntıların önemli bir kısmı tahribata

uğramıştır. İlkçağ dönemine ait pek çok sikke ve yazıt çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalardan buradan Sardes'e kadar uzanan antik bir yolun olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca yolun orta kısmında Daldis kalesinin olduğundan bahsedilmiştir. Sonraki süreçte kentin roma hâkimiyetine girerek geç antik çağda piskoposluk merkezi olduğundan bahsedilmiştir (Akbaş, 2019).

Kharakipolis harabeleri, Gördes'in 35 km güneyinde yer alan çağlayan ve karayakup köyleri arasında Kaletpe olarak adlandırılan bir bölgede bulunmuştur. Kaletpe, Phryios günümüzdeki ismi ile Gördes çayının kenarında bulunmaktadır. Güney tarafında Marmara gölü bulunmaktadır. Oldukça küçük bir alanda olan tarihi kalıntılar yazıtların bulunması ve Roma dönemine ait listedeki kent isimlerinin içerisinde adının olması ile ortaya çıkmıştır. M.S. 2. Yüzyıla gelinene kadar kentin site görünümünü kazanamadığı anlaşılmaktadır (Akbaş, 2019).

Osmanlı kentlerinde mahalle dokusunun oluşum ve gelişiminde belirleyici temel etkenlerden birisi çeşmelerdir. Şehrin en elverişli alanlarında yapılarak halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmeler fayda sağlamalarının yanı sıra sanatsal olarak da özenilen yapılarıdır. Eski Gördes'te yer alan tarihi çeşme ve Pazar cami beşeri turistik değerler kapsamındadır. Çeşme kültürü eski Gördes için değerlidir. Bu yapılar daha sonra mahalle ve sokakların planlı yapılmasında önemli rol oynamaktadır. Çeşmelerin başlıca bölümlerinde stilize motifler işlenmiştir. Günümüzde çeşmenin önemli bir bölümü tahrip olmuştur. Bazı süslemeler zarar görmüştür (Akbaş, 2019).

Turizm bakımından değer taşıyan bir başka oluşum Oğulduruk mağaralarıdır. Mağaralar yaklaşık M.Ö. 800 yılında insanlar tarafından oyularak oluşturulmuştur. Frigya dönemine ait olan mağaralar 19 tanedir. Köyün doğusunda yer alan mağaralar volkanik arazinin üzerine yapılmıştır. Mağaraların geneli küçük oda şeklinde yapılmıştır. Kapı kısımları günümüze kadar ulaşmamıştır. İç kesimlerinde iki üç tarafında taştan yapılmış oturaklar bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar mağaraların konut ve mezar olarak kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Bir süre sonra kaderine teslim edilen mağaraların bazıları tarım arazilerinin ortasında kalmıştır. Bakım ve koruma amacıyla hiçbir çalışma yapılmamasından dolayı yabancı bitkiler iç kısımlarını sarmış ve duvarları çatlatmaya başlamıştır. Kış dönemlerinde iç kısımları su dolan mağaralarda sudan dolayı olan renk değiştirme ve dökülmeler başlamıştır (Akbaş, 2019).

Tarihi kaynaklar geçmiş medeniyetler ve geçmiş çağların yaşayan fiziksel kalıntılarıdır. Bunların içerisinde mimari, coğrafi görünüm, arkeolojik özellikler, geçmişten bugüne gelen günlük yaşam için önemli unsurlar yer almaktadır. İlçenin geçirmiş olduğu tarihi süreçlerden günümüze kadar gelen

kalıntılardan ilçedeki turizm potansiyelinin ortaya çıkarılmasını sağlayacak nitelikte yapılardır. Bir kısmı şahıslara ait olan bu yapıların bazıları restorasyon dönemi geçirmiştir, bazıları ise bu süreci beklemektedir. Gerekli planlama ve çalışmaların yapılması, tarihi kültürel değerlerin ilçeyi tanıttacak broşür ve programlarda yer alması, seyahat acentaları ile iş birliği yapılarak turların düzenlenmesi sağlanmalıdır (Akbaş, 2019).

Gördes Pazar Camii

2.10. Eski Kula Evleri

Volkanik bir arazinin güney ucunda kurulmuş olan Kula'nın eski adı Koloe, Clonud'da, Kule gibi isimlerinin olduğu bilinmektedir. Kula ve çevresi 382 km'lik bir alanı kaplayan lavlar 3. Ve 5. Yüzyılda oluşmuştur. Patlamalar uzun bir aradan sonra tekrar başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. Arazinin siyah rengi almasından dolayı yanık ülke olarak da adlandırılmaya başlanmıştır (Bozer, 1988). Kula 14. Yüzyılda Türklerin eline geçerek dini ve sivil mimari eserler ile donatılmış ve bu eserler günümüze kadar gelmiştir. Son yıllarda Türk sanatı araştırmaları artmaya başladığı için Kula gibi tarihi evleri bulunan ilçelerde dikkat çekmeye başlamıştır. Yapılan yeni çalışmalarda ilçe merkezleri ya da bu merkezlerde bulunan yapılar seçilerek tanıtılmaktadır. Kulada bulunan evleri birçoğu tarihsizdir. Elde edilen bulgulardan yararlanarak tarihlendirme yoluna gidilmiştir.

Kula evleri geleneksel Türk evlerinin karakteristik özelliklerini barındırmaktadırlar. Kula evlerinde çoğunlukta üç çeşit plan tipi

görülmektedir. Dış sofa, iç sofa ve orta sofa olarak üç plan tip bulunmaktadır. Bu üç plan tipinde en çok kullanılan dış sofalı olan plandır. Dış sofalı planın uygulanmasında ilçenin iklimi de etkili olmuştur. Mahremiyet düşüncesi gereği evlerin avluları oldukça yüksek yapılmaktadır. İncelenen kapı tokmakları, kapı halkalarının kullanıldığı kapılar çoğunluk ile ahşaptan yapılmıştır. Yenilenen kapılar ise demir olarak değiştirilmiştir. Kapılar avluya iki kapak olarak açılmaktadır. Tokmak ve halkalar yerden 1,5 ve 2 metre kadar yükseklikte yapılmaktadır. İlçede çok sayıda kapı tokmağı ve halka bulunmaktadır. Demirden yapılan tokmak ve halkalarda demir işçiliği görülmektedir. İlçede demir malzemenin mimariyi tamamlayan diğer malzemeler ile yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Demir işçiliğinin devam etmesi kapı tokmağı ve halkaların yerel üretim ürünleri olduğunu göstermektedir (Koçer, 2016).

2.11.Örnek Bir Ev Tanıtımı: Külkömür Evi

Kuzey-Güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen bir alan üzerine kurulmuştur. Dış sofalı, iki odalı plan tipindedir. Zemin katın üzerine tek kat çıkılmıştır. Kuzey ve Batı duvarları sağırdır. Doğusunda avlu, güneyinde sokak bulunur. Zemin kat duvarları ve üst katın kuzey ve batı duvarlarında taş, tuğla kullanılmıştır. Diğer duvarların arası ahşap karkas arası köfeke taş dolgusu yapılmıştır. Taban ve tavanlar ahşaptır. Alaturka kiremitle kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Zemin katta tuvalet, depo, avluda mutfak bulunmaktadır. Açıkta ahşap merdiven ile hayata çıkılmaktadır. Kuzey güney doğrultusunda hayatın iki ucunda sekiler bulunmaktadır. Sokağa çıkma yapan sekinin iki penceresi bulunmaktadır. Hayatın doğusu avluya açıldığı için çatı bu kısımda ahşaptan oluşmaktadır. Batı kısmında yan yana iki oda bulunmaktadır. Güney tarafta boş oda bulunmaktadır ve sokağa çıkması vardır. Odalarda yüklük, gusülhane, dolap ve gözenekler bulunmaktadır (Bozer, 1988).

Tarihi Bir Kula Evi

2.12. Kula Volkanik Arazi

Kula volkanik oluşum ve jeoturizm açısından dikkat çekici bir coğrafyaya sahiptir. Prehistorik insana ait ayak izleri, jeotermal sulardan faydalanan Thermai Theseos antik kentine ait kalıntılar açısından önemlidir. Doğal ve kültürel zenginlikleri bir arada bulundurarak dikkat çekmektedir. Kula arazisinde en belirgin unsurlar volkan konileridir. Yaşları ve jeomorfolojik gelişim bakımından farklılık göstermektedirler. Yörede 68 koninin 8 tanesinin son dönemde geliştiği bilinmektedir. Jeolojik şekillerin çoğu kültürel, doğal ve estetik değerleri ön plana çıkarmaktadır. Mağara içerisinde karstik şekiller, şist kayalıklar, yer şekilleri, volkan konileri gibi değerli estetik kaynaklar önemlidir. Divlit'ler bu alanda en önemli jeopolitik oluşum olarak kabul edilmektedir (Alkan, 2020).

Kula Volkanik Jeopark'ı, turizm etkinliklerinin son dönemde artması ile birlikte kulada bulunan volkanik Jeopark da dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin ilk ve tek, Avrupa'nın ise 58. Jeopark'ı olan kula jeoparkı dünyadaparksıralamasında99.sıradadır.Jeoparkolarakdiğerjeoparklardan ayıran özellik ise Türkiye'nin en genç volkaniklerinin bulunmasıdır. Jeopark alan; kulaya bağlı Yurtbaşı köyünde bulunan peribacalarından başlayarak Salihli Sindel köyüne kadar gelerek Adala kanyonuna gelmektedir. Jeopark içerisinde yer alan başka bir unsur da kanyonlardır. Söğüt çayı üzerindeki Evciler kanyonu, Gediz nehri üzerindeki Dereköy kanyonu ve Adala

kanyonu olmak üzere üç kanyon bulunmaktadır. Kanyonlarda ortaya çıkan yer çökmeleri sonucu şelaleler oluşmuştur.

Jeopark, Kapadokya veya Pamukkale gibi Türkiye çapında yeterince ünlenmemiş olmasına rağmen prosedürlerin tamamlanması ile Avrupa Jeopark'lar ağı'na ve Küresel Jeopark'lar ağına üyeliği gerçekleşmiştir. Kula volkanik parkı küresel olarak da tanınmaya değer bir yapıdadır ancak şuan ki tanıtım çalışmaları yetersiz kalmakta ve hak ettiği ilgiyi görememektedir (Alkan, 2020).

Kula-Salihli Jeoparkı

2.13. Thyateira (Akhisar İlçesi Antik Kent)

Lydia'nın doğu batı doğrultusunda uzanan dağ sıraları ve vadilerden oluşan elverişli bir topografyada bulunan Thyateira, Lydia kuzeyinde, Mysia'nın sınırında Lykos vadisinde bereketli bir ovanın üzerinde kurulmuştur. Antik yazarlar tarafından kentin lokalizasyonu konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu farklı yorumların sebebi kentin kurulduğu coğrafyadan kaynaklanmaktadır. Lydia ve Mysia arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Pergamon ve Sardeis arasındaki bağlantıyı sağlayan da bir geçiş kentidir. Bugün bu kent, Manisa'ya 52 km uzaklıkta, Akhisar ilçesinin sınırları içerisinde, Günümüzde Thyateira'nın bulunduğu alan tarihsel süreç boyunca iskâna maruz kalmıştır. Dolayısıyla Thyateira'ya ait kalıntılar

modern yerleşim alanlarının altında kalmıştır. Kentte yapılan kazılar sonucunda da çıkarılan kaynaklar sınırlıdır (Akdeniz, Gür & Akıllı, 2021).

Kent tarihçesi, antik edebi metinler kentlik Helenistik dönemde kurulduğundan bahsetmektedir. M.Ö 278/277 yıllarında küçük Asya'ya gelen galatlar küçük Asya'da bulunan batı kentleri işgal etmişlerdir. Yoğun olarak kıyı kentler yağmalansa da iç kesimlerde bulunan kentlere de zarar vermişlerdir. Kentten ele geçirilen bir adak yazısının üzerinde bu kentin Thyateira olduğu öğrenilmiştir. M.Ö. 262 yılında Attalos'ların krallıklarını ilan etmeleri sonucunda Thyateira, Attalos'ların merkezi Pergamon ile Seleukosların küçük Asya'daki yönetim merkezi olan Sardeis arasında tampon bir kent olarak nitelendirilmiştir. Kısaca coğrafi konumundan dolayı Thyateira Seleukoslar ile Attalosların arasında kısa aralıklar ile yönetimsel olarak el değiştirmiştir (Akdeniz, Gür & Akıllı, 2021).

Thyateira Helenistik dönemde Lydia'da kurulmuş orta büyüklükteki kentlerden biridir. Pergamon ve Sardeis arasında yer almasından dolayı iki krallık arasında el değiştirip durmuştur. Sikke tipolojisinin yoğun olmamasının sebeplerinden birisi de budur. Bunun etkisi sikkelere de yansımıştır. Attaloslar döneminde tarihlendiği düşünülen bir sikke Seleukoslara ait sikke tipolojisi görülmektedir (Akdeniz, Gür & Akıllı, 2021). 2013 yılında hastane höyüğü kazı alanında başlayan kazı çalışması halen devam etmektedir. Şu zamana kadar yapılan tapınak yerinin kazı çalışmalarında yapının doğu ve merkez noktalarına yoğunlaşmaktadır. Tapınağın önemli bir bölümü hala gün yüzüne çıkarılamamıştır. Kazı alanının Akhisar'ın merkezinde yer alması ve bu bölgenin geç antik devirden günümüze kadar iskân görmesi sonucunda kimi malzemeler devşirme olarak alınmış kimisi de taş-mermer ocağı haline gelerek tahribata uğramıştır.

Yapının tapınak olarak son kez kullanıldığı düşünülen zamandan erken Bizans dönemine kadar ki geçen süre belirsizdir. Mezarların kaldırılmasının ardından tapınak sahası ve çevresinde, tapınağın kullanımının sonrasında tahrip edilmiş vaziyette ve yoğun miktarda tapınağa ait mimari ve mimari plastik parçalarına rastlanmıştır. Höyükte açığa çıkarılan mezarlarda tapınağa ait parçalar ile birlikte az sayıda Orta Bizans mimari ve az sayıda da plastiğe rastlanılmıştır. Yerleşimin içeriği ve boyutu net değildir ancak, çıkan mermer, plastik gibi kalıntıların M.S 10. Yüzyıla ait en az bir dini yapının varlığına işaret etmektedir. Ancak yerleşimin uzun süreden beri devam etmediği yine çıkan malzemelerden anlaşılmaktadır (Akdeniz, Gür & Akıllı, 2021).

Akhisar (Thyateira)

3. Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları

3.1. Mesir Festivali

Festival kelimesi, bir yörenin simgesi konumuna gelerek gelenekselleşen, toplumun zihninde belirli bir süre yer eden belirli isim ile düzenlenen etkinlikler olarak tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde gelişimini hızlandırarak, gelişmeye devam ettikçe de çeşitli türlere ayrılan festivaller insanların sosyal hayatlarında yer alan müzik, film, yiyecek, sanat, din gibi pek çok alanda düzenlenmektedir. Festival kavramının zaman içerisinde böyle geniş alanlara yayılarak önem kazanması festival turizmini ortaya çıkarmıştır. Festival turizmi bir etkinlik veya festival için bölgeye gelen turistleri ifade etmektedir (Polat & Diken, 2018).

Festival turizminin düzenlendiği bölgelerde ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açıdan birçok katkı sağlanmaktadır. Ekonomik olarak, turistlerin yaptıkları harcamalar sonucunda yerel işletmelerin gelirlerinde görülen artış, yeni iş sahalarının ve yeni iş yerlerinin açıklamasına katkı sağlamaktadır. Sosyo kültürel açıdan ise festivaller, en önemli katkıyı yerel halkın kendi değerlerine daha sıkı sarılmasına ve böylelikle bu değerlerin sürdürülebilirliğine destek olmaktadır. Bunun yanı sıra festivaller tarihi anıt veya alanların gün yüzüne

çıkarılması ve korunması yönünden bilinç oluşturmaktadır. Yerel halk ve turist etkileşimi artmaktadır (Polat & Diken, 2018).

Manisa ilinde, UNESCO'nun İnsanlığın somut olmayan kültürel mirası listesinde bulunan 477 yıldır devam eden Uluslararası Manisa Mesir Macunu Festivali Düzenlenmektedir. Festival çevre illerden pek çok ziyaretçiyi kendine çekmektedir. İl merkezinde festival döneminde bir hareketlenme yaşanmaktadır. Bu açıdan festival Manisa için ekonomik, sosyal ve kültürel bir aktivite konumundadır. Bu açıdan festival süresi boyunca pek çok sektör iş birliği içerisinde çalışmaya devam etmektedir (Polat & Diken, 2018).

Festival Kalitesi en genel tanımı ile en düşük maliyet ile müşteri tatminini sağlamak anlamına gelmektedir. Verilen hizmetin kalitesi ise uzun dönemli performans değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan bir tutumdur. Festival kalitesinin sağlanması ve devam etmesi ise önemli bir konudur. Festivallerin düzenlendiği bölgeye fayda sağlayabilmesi ve bunu devam ettirebilmeleri, ziyaretçilerin bölgeye çekilebilmesi onların festivalden memnun şekilde ayrılmaları ile mümkündür (Polat & Diken, 2018).

Mesir Festivalinin tarihçesi, Mutasavvıf hekim Muslihiddin Merkez Efendi tarafından ilk defa yapıldığına inanılmaktadır. Mesir kelimesinin daha önce İbn-i Sina'nın hazırlamış olduğu meşhur panzehirden gelmiş olabileceği de bir iddiadır. Diğer bir iddia Pontus Kralı Mithridates'in 54 çeşit baharat ile bir karışım hazırlatmıştır ve panzehir bulmuştur. İsmi zaman içinde kısaltılarak 'mithir' olmuştur. Zaman içerisinde osmanlı Türkçesi ile ifade edilirken mesir olarak söylenmeye başlamıştır. Yani mesir, eğlence ve şenliğe dönüşmüştür. İbn-i Sina'nın kanununda ve Osmanlı yazmalarında farklı reçeteler bulunmaktadır. Daha da ileriye gidilirse mesir macununun tarihinin 5000 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. Benzeri macunlara Babil, Sümer, Mısır, Hitit, Urartu, Asur, Lidya, Frikya, İran, İyon, Roma, Hun, Türk, Selçuk, Osmanlı kültürlerinde rastlanmaktadır (Polat & Diken, 2018).

Osmanlı kültür, tarih ve medeniyette mesirin bilinen mucidi Muslihiddin Merkez Efendidir. Yavuz Sultan Selimin eşi, Kanunu Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe hafsa sultanın şifa bulması için ilk defa 1522 de mesir macununu yapmıştır. Bu tarihten itibaren bu şifalı macunun halkın da dertlerine şifa olması ile dualar ile karılıp Manisa Sultan Cami kubbelerinden halka saçılmıştır. Mesir macunu töreni her yıl nevrusta tekrarlanmaktadır. Tarihte merkez efendinin 41 çeşit madde içeren mesir macununun Manisa halkını şifa için inşa edilen hafsa sultan külliyesine çekmek ve şehrin gelişmesini sağlamak amacıyla yapıldığı söylenmektedir. Karışımında çeşit miktarını belirten 41 sayısının Türk folklorunda folmüristik sayı olarak kabul edildiği içindir. Ayrıca nevrus döneminde saç yapılması da kış döneminden çıkan

halkın bedeni temizlemek, vücudu güçlendirmek, baharı sağlıklı karşılamak niyeti ile yapıldığı bilinmektedir.

21-27 Mart haftasında Manisa valiliği, Manisa belediyesi ve MAMADER tarafından düzenlenmekte, manisa'nın ekonomik, kültürel ve sosyal hayatına katkı sağlamaktadır. Şenliğin ilk günü dualar ile mesir karma yapılmakta, ikinci günü sergi, gösteri, konser ve paneller düzenlenmektedir. Son gün hafsa sultanın merkez efendiye bu karışımı halka dağıtmasını istediği berat oyun olarak canlandırılmakta ve saçı yapılmaktadır (Veren, 2018).

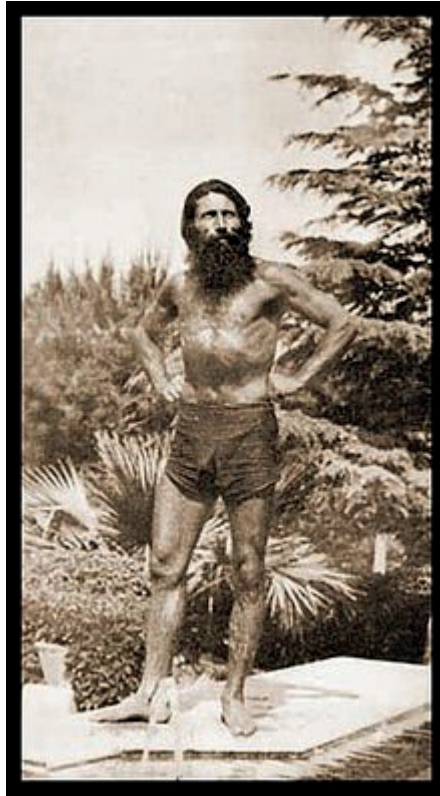
Manisa Mesir Macunu Festivali

3.2. Manisa Tarzanı

Ahmet Bedevi olarak bilinen Manisa Tarzanı'nın kimlik kayıtlarındaki ismi Ahmeddin Carlak'tır. 1888 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Türk ordusuna askerlik yaparken milli mücadeleye katılmıştır. Kırmızı şeritli istiklal madalyası ile onurlandırılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Manisa'ya gelip yerleşmiştir. Sessiz ve garip bir insandır. Belediyede süpürgeci, bahçıvan yardımcısı, itfaiye eri olarak çalışmaya başlamıştır. Manisa'yı yeşillendirmek için ömrü boyunca çalıştı. Ağaç dikip yetiştirmeyi kutsal bir görev olarak kabul etmiştir. Yaş kış ayağında lastik bir ayakkabı ve üzerinde sadece bir şort ile dolaşırdı. Her gün öğle vaktinde tophanedeki topu ateşlemesi ile adı topçu hacı olarak anılmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Manisa Tarzanı adını almıştır.

Gerçek bir spor adamıydı, gençlere spor ve sağlıklı yaşam konusunda örnek olmuştur. Manisa dağcılık kulübü genç arkadaşları ile ağı, cilo, Demirkazık ormanlarına tırmanmıştır. Gittiği her yerde büyük ilgi görmüştür. Manisa dışında başka bir yerde yaşamayı hiç düşünmemiştir. Sinemaya tutkun yeniliklere açık bir kişiliği vardı. Okumayı çok severdi elinden gazete düşmezdi. Spil dağı da topkale'de ki kulübesinde yalnız yaşamıştır. Ne yorganı ne yastığı vardır. Tahta bir divanın üzerinde uyumaktadır. Yaz, kış soğuk su ile yıkanır, saç ve sakalını her zaman tarardı. Ulusal ve özel günlerde yakasına koyduğu bir palmye yaprağına istiklal madalyasını takar ve gurur ile taşırdı.

Dede Niyazi'nin lokantasında yemek yer karşılığında ise lokantaya su taşırdı. Kimseye borçlu kalmak istemezdi. Kendine güvenen güçlü ve cesur bir insandı. Mal mülk edinme birikim yapma gibi bir galesi olmamıştı. Ömrünün sonuna kadar Manisa da yaşadı ve 31 mayıs 1963 yılında vefat etti. Görkemli bir cenaze töreni ile Manisa da toprağa verildi.⁴

Manisa Tarzani

4 <http://akademi.ku.edu.tr/>

3.3. Manisa Yöresine Ait Geleneksel Müzik Türleri ve Halk Dansları

Müzik coğrafyası yeni kültürel coğrafya içinde önemli bir yere sahiptir. İnsan çevre etkileşimi müzik coğrafyasında ele alınan konulardan biridir. Manisa türkülerinde de Sosyo-kültürel yaşama ait bulgular dikkat çekmektedir. Müzik coğrafyası kültürel coğrafyanın alt dalıdır. Kültür toplum tarafından paylaşılan ortak yaşam tarzıdır. Kültürel müzik bu etkileşim ile ilgilidir. Müzik coğrafyası kültürel coğrafya içinde mekânı değişik şekillerde, özellikle sesler yardımı ile anlamaya çalışmaktadır. Müzik coğrafyası coğrafi konum, bölgeler ya da bölgeselleşme yenilik duygusu, insanın çevreyle etkileşimi ve yayılma gibi konularla ilgilenmektedir. Halk müziğinin içinde yer alan türlerden biri de türkülerdir (Aliagaoglu & Yurt, 2021).

Onlar sadece söz ve ezgiden ibaret değildir onlar toplumun mekânsal yönünü de kapsamaktadırlar. Yerel halkın oluşturduğu türküler içinden çıktıkları toplumun ekonomik, sosyal kültürel özelliklerini içlerinde barındırmaktadırlar. Manisa ve çevresi eski dönemlerden itibaren sık sık değişik toplumlarca yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bu nedenle halkın yaşayış tarzı bu bölgede oluşan türkülerin bir kopyası niteliğindedir. Manisa türkülerinde Sosyo kültürel motifler yaygın olarak kullanılmıştır. Manisa da düğünler yöreye ait geleneksel özellikler taşımaktadır (Aliagaoglu & Yurt, 2021).

3.4. Manisa El Sanatları

El sanatları tanım olarak, bir veya birden fazla zanaatkarın bilgi ve becerisine dayanan çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelliğin yanı sıra yararlı olmayı sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçları karşılayan, ev veya atölyelerde, bütün gün ya da günün belli bir saatinde, boş zaman ve belli dönemlerde üretilen geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistlik, sanatsal, dekoratif, dini sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan el, el aleti ve mekanik araç yardımı ile oluşturulan üründür.

El sanatları aynı zamanda kendi duygularımızı ifade ettiğimiz, kendi ihtiyaçlarımızı karşılamak istediğimiz, kendi zevklerimizi sergilediğimiz birçok anı, dönem ve yaşantının birikerek günümüze gelen halidir. Bu sanat dalları geçmiş bugün ve gelecek ile Sosyo kültürel bir köprü olarak aradaki birikimi kuşaklar arasında iletmeye devam etmektedir. Ülkemizin çeşitli yörelerinde usta çırak ilişkisi geçmişten günümüze ulaşan yörelere özgü el sanatlarının devam ettiği bazılarının ise yok olmaya yüz tuttuğu bilinen bir gerçektir. Gerek kullanılan malzeme gerek uygulanan tekniğe göre uygulanan el sanatları farklı şekilde ve şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Biçerli, 2012);

- Hammaddesi lif olan el sanatları, halı, kilim, dokuma, örgü, keçe...
- Hammaddesi ağaç olan el sanatları, oymacılık, mobilya...
- Hammaddesi taş olan el sanatları, süs taşları işlemeciliği, mermer işlemeciliği...
- Hammaddesi toprak olan el sanatları, çinicilik, çömlekçilik...
- Hammaddesi maden olan el sanatları, bakırcılık, altın-gümüş işçiliği...
- Hammaddesi deri ve hayvansal atıklar olan el sanatları, giyim eşyaları, ciltçilik, hayvan koşum takımları, kürkçülük....
- Hammaddesi ince dallar, saplar, ağaç şeritler olan el sanatları, sepetçilik, hasırcılık.

Manisa her ilçesi ayrı birer el sanatı ile kendi kültürel güzelliklerini geleceğe aktarmaya devam etmektedir. Belli başlıları şunlardır (Biçerli, 2012);

- Manisa merkez; ahşap oymacılığı, taş oymacılığı, saraçlık.
- Demirci ilçesi; çan yapımı, gümüş işçiliği, kıspet dikimi, halı dokuma, çinicilik.
- Soma ilçesi; iğne oyası oyalama.
- Gördes ilçesi; Geleneksel giysili gelin bebeği yapımı, halı, kilim dokuma.
- Kula ilçesi; Keçecilik, bakırcılık.
- Akhisar ilçesi; Keçecilik, At arabası maketi.
- Turgutlu ilçesi; Körüklü çizme yapımı.
- Sarıgöl; semercilik, hasır dokumacılığı, sepetçilik.

Kök Boyalı El Dokuması Halı

3.5. Manisa Mutfağı

Günümüzde turistlerin seyahat tercihlerinde etkili olan unsurlarda değişimler yaşanmaktadır. Destinasyonlardaki farklı kültürlerin yaşam tarzı, tarihi, mimarisi ve yöresel yemekleri bu tercihlerde belirleyici olmaktadır. Son yıllarda turistlerin seyahat motivasyonları çeşitlenmiş, bu motivasyonlar arasında destinasyonların sahip olduğu yöresel yiyecek ve ürünler daha önemli rol oynamaya başlamıştır. Gastronominin önemli seyahat motivasyonu haline gelmesi turistlerin tekrar ziyaret niyetlerini güçlendirmesi, son zamanlarda yöresel yiyecek ve içeceklerin turist destinasyonlarında çekiciliği artmıştır. Yöresel yemekler o destinasyon ile birleşmekte ve yeni gastronomik bir kimlik oluşturmaktadır.

Türkiye’de gastronomi turizmi potansiyeli bakımından Manisa zengin bir kent konumundadır. Manisa ilk çağlardan itibaren Hitit, Lidya, pers,

Makedonya İmparatorluğu, Bergama krallığı, Roma imparatorluğu, Bizans imparatorluğu, Saruhan beyliği ve Osmanlı imparatorluğuna ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca bu topraklarda yaşayan bu medeniyetlerden farklı yemek kültürleri Manisa mutfağının zenginleşmesinde etkin rol oynamıştır (Özleyen &Tepeci, 2017). Ayrıca Manisa'nın bereketli toprakları yiyecek ve içecek girdisi için önemli bir tarım havzasına sahiptir. Tarımsal olarak önde gelen yetişenler, zeytin, üzüm, kiraz, domates gibi. Hayvansal olarak üretilenler ise tavuk ve kuzu etidir. Manisa mutfağı Türk mutfağına has özellikleri içerisinde bulundurmaktadır. Kendine özgü yöresel lezzetlere de sahiptir. Et ve süt ürünleri ile birlikte meyve ve sebzeler Manisa mutfağının temelini oluşturmaktadır.

Manisa da iklimin elverişli olmasından kaynaklı olarak pek çok sebze ve meyve yetişmektedir. Türkiye'de yetişen zeytin ve üzümün büyük bir çoğunluğu Manisa'da yetişmektedir. Manisa'da yetişen başlıca tarım ürünleri; buğday, arpa, pirinç, mısır, nohut, bakla, susam, kereviz, domates, biber, patlıcan, pırasa, fasulye, ıspanak ve lahanadır. Çekirdeksiz üzüm en fazla Manisa da yetişmektedir. Yetişen diğer meyveler ise şeftali, kiraz, badem, zeytin, armut, ceviz, kestane, nardır. Ayrıca kavun ve karpuz üretiminde önde sıralarda gelmektedir (Özleyen &Tepeci, 2017).

3.6. Yemek Çeşitleri;

- Zeytinyağlı yemek çeşitleri; Alabacak, Avukma Kızartma, Bakla Dizmesi, Bakla Kızartması, Çığirtma, Çivicik Mantarı, Fasulye Dizmesi, Galle, Yaprak Sarma.
- Çorba çeşitleri; Akhisar Paça, Alaca Çorba, Boyun Çorbası, Dutmaç Çorbası, Tavuklu Topalak Çorbası.
- Düğün Yemekleri; Demirci Keşkeği, Kavurmalı Pilav, Etli Patates, Kesme çorba, Etli Nohut.
- Et Yemekleri; Akhisar Köfte, Demirci Kebabı, Elbasan Kebabı, Et Yahnisi, Güveç, Kapama, Kâğıt Kebabı, Manisa Kebabı, Salihli Odun Köfte, Topalak, Kapama.
- Hamur İşleri ve Yemekleri; Alaşehir Kapama, Kabak Köftesi, Mangır Aşı, Nohutlu Mantı, Akhisar Katmeri, Kaşık Pidesi.
- Tatlılar ve Şekerlemeler; Bintepe tatlısı, gelin kız helvası, mesir macunu, padişah şekeri, su muhallebisi, zerde (Özleyen &Tepeci, 2017).

4. Sonuç ve Tartışma

Bölgesel kalkınma mal ve hizmet sağlayan üretim kolları için gelir kaynağı statüsünde olan bir kaynaktır. Bir bölgede turizm kaynaklı gelirin ve popülerliğin artırılması planlanıyor ise ilk olarak bölgenin potansiyeli araştırılmalıdır. Bölgedeki turistik alanların incelenerek niteliklerinin belirlenmesi bölge ekonomisi için önemlidir. Bununla beraber turizmin önce olduğu bölgelerde yeterli yatırımların yapılması da bir zorunluluktur. Bölgesel kalkınmanın planlanma sürecinde yerel halkın katılım ve desteği, sektörel faaliyetlerin kapsamı, sektörler arası bağlılık, ortak belirlenen hedeflerin stratejik olarak uygulanabilirlik durumu, değişen şartlara sağlanan uyum, bilgi ve üretime bağlılık, var olan yöresel ve yerel kaynaklar, sürdürülebilirlik, sosyal ve ekonomik dengeler, kalite esaslı projeler ve bu projelerin gelişmesine imkân verecek mekanizmaların dikkate alınması gerekmektedir.

Turizm gelişen ve büyüyen bir sektör olarak insanoğlunun yaşantısını etkilemeye devam etmektedir. Dönemsel tatillerin olması, çalışma saatlerindeki molalar, boş vakitlerin değerlendirilme isteği insanları yeni yerler görmeye teşvik etmektedir. Bu durum da turizmin yaygınlaşmasını ve her yıl turist oranının artmasını sağlamaktadır. Bazı bölge ve ülkeler turizm açısından zengin kaynaklara sahiptir. Türkiye’de Turizmin kıyı kesimlerde yer alan belli bölgelerde yaz aylarında yoğunlaşması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kıyı kesimler ile birlikte iç bölgelerdeki turizmin artması ve yılın büyük çoğunluğunda aktif olarak turist ağırlamak hedefler arasındadır. Bu hedef turistik hareketlerin daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına ve pek çok alanın da bu konuda çalışıp üretken olmasını sağlamaktadır. Bu çalışmalar içerisinde düzenlenen destinasyona ekonomik, çevresel, Sosyo kültürel anlamda birçok katkı yapan yerel etkinlikler giderek önem kazanmaktadır.

Manisa Ege Bölgesinde bulunan bir şehirdir. Genel olarak Ege Bölgesi Türkiye’de turizmin aktif olduğu bölgelerden biridir. Ancak Manisa’nın turizm gelirini arttırmak için bazı projeler ve yenilikler ile desteklenmeye ihtiyacı vardır. Manisa’da turizm faaliyetlerinin artması için ilk olarak afiş, broşür ve sosyal medya reklamları ile aktif bir reklamın yapılması olacaktır. Manisa’nın merkezi, Kula, Gördes, Salihli, Akhisar gibi başta gelen ilçelerinde görmeye değer antik yapılar, doğal güzellikler mevcuttur. Ancak bunların aktif bir reklam ile tanıtılması gerekmektedir.

Yerel halk her ilçede meşhur olan yemek, içecek, tatlı vb. yenir gıdayı gelen turistler sayesinde değerlendirebilir. Bu satışlar üretim ve ekonominin canlanması için önemlidir. Diğer bir eksiklik ise konaklama konusundadır. Gelen turistlerin ihtiyaçlarının rahat karşılanabilmesi için konaklama sayısı

ve konforu arttırılmalıdır. Tanıtım ve konaklama konusunda yapılacak gelişimlerden sonra Manisa'da turizm sektörünün canlılık kazanacağını düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, F. (2019). Gördes (Manisa) İlçesi'ndeki Fiziki Ve Beşeri Turizm Varlıkları. *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 54-72.
- Akdeniz, E., & Erön, A. (2020). Thyateira'daki Tapınak Kalıntısına İlişkin Değerlendirmeler. *Anatolian Research*, (23), 159-192.
- Akdeniz, E., Gür, B., & Akıllı, N. (2021). Thyateira I: Thyateira için 11 yıl (2011–2021 dönemi kazılarının sonuçlarına ilişkin yazılar). Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aliağaoğlu, A., & Yurt, B. (2021). Müzik coğrafyası üzerine bir araştırma: Manisa türküleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(46), 781-797.
- Alkan Y. (2020). Kula'nın Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Arı, E., Akın, H., & Akın, H. (2010). Türkiye kesme çiçek sektörü için alternatif bir tür: Anemone coronaria. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture*, 23(2), 79-86.
- Aylan, S., & Bildircin, C. (2024). Sardes' in inanç turizm potansiyeli ve turizm açısından kullanılabilirliği. *Academic Social Resources Journal*, 8(56), 4430-4436.
- Batmaz, N. Y., & Biçici, G. (2021). Türkiye'de somut kültürel mirasın korunması üzerine bir alan araştırması: Kırıkkale-Delice örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 97-110.
- Biçerli M. K. (2021). İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, s, 5
- Bozer, R. (1988). *Kula evleri* (Vol. 7). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Davras, Ö., & Uslu, A. (2019). Destinasyon seçimini belirleyen faktörlerin destinasyon memnuniyeti üzerindeki etkisi: Fethiye'de İngiliz turistler üzerinde bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 679-696.
- Demirözer, A. İ. (2019). *Spil Dağı milli parkı'nda (Manisa) kültürel ekoloji: Ayvatic köyü örneği* (Master's thesis, Balıkesir University (Turkey)).
- Gedik, Y. (2021). Turizm Sektöründe Destinasyon Pazarlaması: Eğilimler, Destinasyon Pazarlama Stratejileri Ve Destinasyon Pazarlamasında Karşılaşılan Zorluklar Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve. *Journal Of Tourism Intelligence And Smartness*, 4(2), 117-139.
- İsa, U., & Dönmez, Y. (2025). Somut kültürel miras alanlarının turistik çekicilik açısından değerlendirilmesi: Birgi örneği. *Journal of Academic Tourism Studies*, 2(2), 131-144.
- Koçer, S. E. (2016). Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkaları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 211-224.

- Köroğlu, Ö., Yıldırım, H. U., & Avcıkurt, C. (2018). Kültürel miras kavramına ilişkin algıların metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 98-113.
- Kuşçuoğlu, G. Ö., & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Metin Basat, E. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Korumak. *Milli Folklor*, 25(100).
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor*, 25(100), 5-13.
- Özleyen, E., & Tepeci, M. (2017). Manisa'da yöresel yemeklerin ve lezzetlerin turizmin gelişimine katkısının. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 139-152.
- Polat, E., & Diken, B. (2018). Festival kalitesi, algılanan değer, festival tatmini ve festival sadakati arasındaki ilişkilerin tespiti üzerine bir araştırma: uluslararası manisa mesir macunu festivali örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 23-44.
- Semenderoğlu, A. (2005). Manisa (Spil) Dağı Milli Parkı'nın alternatif planlama stratejisine yönelik ön araştırma. In Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu bildiriler kitabı (pp. 117-121). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Veren, E. (2018). Manisa Kültürel Belleğinde Mesir Macunu Festivali. Geçmişten Günümüze Manisa: Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi, Cilt I, s. 655-661. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi.
- Yegül, F. K. (2020). Sardes: Tarih, Mimarlık ve Şehircilik. *Anatolian Research*, (23), 135-158.